

ՊԱՏԱՌԻԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒՄՆ Ա. ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԱՃԱՐԻ

Գիւտ հաշի Այրը.- Ա. Լուսաւորիչ Տաճարին յարակից ամոր հարաւ-արեւելքը կը գտնուի Գիւտ հաշի քարայրը, ուր կ'իջնէր 22 սանդխատներով աստիճանէ մը: Ամիկա աւամդակամ սրբատեղին է ուր յետ խաչելութեամ թաղուած-պահուած կը մնար Քրիստոսի խաչափայտը, որ յետագային Հրեայ Քրիստոնեաներու ցուցմունքով գտնուեցաւ Կոստանդնուպոլիսի մօր Հեղինէի կողմէ եւ եղաւ Քրիստոնեաներու պաշտելի սրբութիւնը:

Ա. Երկրի կարգ մը պատմաբաններ կը կարծեն թէ շատ վաղուց մոյմիսկ Կոստանդնուպոլիս ժամանակաշրջանին Գիւտ հաշի քարայրը արդէն իսկ Ա. Յարութեամ Տաճարէն մերս երկր-պագութեան եւ ուխտի սրբավայր մըն էր, եւ Ա. Յարութեամ Տաճարին հետ կապուած էր ելեւելի սանդուխով մը որ կից էր Ա. Լուսաւորիչի հարաւային Կոստանդնուպոլիս պատին:

Քարայրին խորամը - միշտ քարակերտ է եւ կը կարծուի շինուած ըլլալ Մօմամարոս կայսրէն ժԱ դարուն (Յ.Բ.): Եթէ պահ մը երեւակայենք Գիւտ հաշի քարայրը առանց իր խորամ-միշին, իմչ որ պէտք է եղած ըլլայ ժԱ դարէն առաջ, այն ատեն Գիւտ հաշի Քարայրը, միացած պիտի ըլլար Մեր Ա. Վարդանանց մորազիւտ մատուռին հետ, կազմելով այսպէս ընդարձակ յետմամաս մը Ա. Լուսաւորիչի արեւելեան պատին ետին: Գիւտ խաչի Քարայրը իր էջի սանդուխներով միասին կը պատկանի Լատինաց:

Այստեղ ամզամ մը եւս կը հաստատենք թէ Ա. Լուսաւորիչ Տաճարը իրեն յարակից Գիւտ հաշի Քարայրով միասին կը գտնուի այն քարահամք ժայռեղէն ձորակին մէջ, որ եղած է Առաջին դարու Քրիստոնեաներուն պաշտամունքային հաւաքավայրը: Ահա թէ իմչու մաեւ Ա. հաշը պահուած կը մնար այնտեղ: Այս ձորակը շրջապատուած էր Գողգոթայի ժայռեղէն բարձունքին ժայռակերտ շարունակութեամբ: Գողգոթայի այս բարձունքը կը գտնուի Ա. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյն հարաւ արեւմուտքը, ամ իր ընթացքը կը շարունակէ Ա. Լուսաւորիչի հարաւային պատին ընդմէջէն դէպի Գիւտ հաշի Քարայրը եւ ամկէ ամդին մեր պեղումներուն, Ա. Վարդանանց մատուռին ընդմէջէն շուրջանակի դառնալով, Ա. Լուսաւորիչի հիւսիսային պատին ընդմէջէն եւ յետսակողմէն կը բարձանար միմչեւ Յունաց Քաթոլիքոն եւ Քրիստոսի Ա. Գերեզման: Ա. Լուսաւորիչի յատակը եւս յարդարուած միակտուր ժայռ է, ու մաս Գողգոթայի ետին գտնուող ժայռեղէն շրջապատին:

Վերամորգութիւն Ա. Յարութիւն Տաճարի Հայապատկան «Հանդերձից Բաժանման» մատուռին Ա. Լուսաւորիչի մուտի դրամ արտաքին ճակատին եւ ամոնց աղբւն գտնուող միջանցքին (Ambulatory)

Հանդերձից Բաժանման մատուռը կը գտնուի Ա. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ մուտքի դրամ աջակողմը, այն միջանցքին (Ambulatory) մէջ՝ որ կը շրջապատէ Յունական Քաթոլիքոնի խորանին միշտ եւ մուկուած է յետ խաչելութեամ զինուորներու միջեւ Քրիստոսի Համ-դերձներու Բաժանման խորհուրդին: Եւ որովհետեւ այդ մատուռը եւ միջանցքին Հայա-պատկան մասը յարակից է Ա. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ, յարմար տեսանք Ա. Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ վերամորգութեան սոյն տեղեկագրով մերկայացմէն մաեւ այս մատրան եւ միջանցքին վերամորգութեան գործը:

Այս մատուռը 12րդ դարու հաշակրակամ կառոյց է եւ մաս կը կազմէ Ա. Յարութեան Տաճարի հսկայ այն կառոյցին՝ որ կառուցուած է «Սուրբ Պարտեզին» կամ գաւիթին մէջ որ կը տարածուէր Քրիստոսի Գերեզմանին վերեւ կառուցուած Կոստանդնուպոլիս Բոլորաշէն (Rotunda) Տաճարէն միմչեւ այժմու Ա. Լուսաւորիչ Հայապատկան Տաճարը, կամ մախկին Կոստանդնուպոլիս, պազիլիքամ որ կառուցուած էր Ա. Լուսաւորիչի Վերեւ - տանիքը:

հաշակրակամ այս մորազոյն հատուածը կը բաղկամայ հետեւեալ մասերէն .-

ա.- Յունական Քաթոլիքոնը բ.- Ա. Յարութեան Տաճարի հարաւային թելը, այսինքն մուտքի դրամ եւ պատամատեղւոյն շրջափակը եւ ամոր վերնայարկերը գ.- Հիւսիսային թելը, որ կը համապատասխանէ Քրիստոսի Չորրորդ Բանտէն միմչեւ Մագդաղենացւոյ Լատինաց մատուռը տարածուող շրջափակին եւ ամոնց վերնայարկին, դ.- Միջանցքը (Ambulatory) որ կը շրջափակէ Յունական Քաթոլիքոնի եւ Գողգոթայի Յունական աստի-ճաներէն միմչեւ Չորրորդ Բանտի շրջափակը:

Այս միջանցքին (Ambulatory) վրայ կը բացուին երեք կիսաբոլոր միշեր, առաջինը կը պատկանի Յունաց, ուր ունին «Փուշ պսակի» սեղանը, երկրորդ - Կեդրոնական միշը Հայապատկան «Հանդերձից Բաժանման» մատուռն է, իսկ երրորդ աջակողմեան միշը Յունա-կան «Ա. Դունկիանոս» մատուռն է:

«Փուշ պսակի» եւ «Համդերձից Բաժամմամ» մատուռ-միջերում միջեւ կը գտնուի Հայապատկան Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մուտքի դուռը, մինչեւ միջամցքիմ առաստաղը բարձրացող դրամ վերմամասով միասին: Իսկ «Համդերձից Բաժամմամ» եւ «Ս. Ղուսկիսմոսի» մատուռ միջերում միջեւ կը գտնուի Յունապատկան Ս. Յարութեան 12րդ դարու ելքի դռներն մին, որ այժմ փակուած է: Այս դուռը անցեալիմ մէջ կ'առաջնորդէր Ս. Լուսաւորիչի տաճարիմ շուրջ 12րդ դարում հաշակիրներում կողմէ կառուցուած Ս. Յարութեան կրօնաւորներու վանքը, որում հետքերում վրայ այսօր ունիմք Եթովպացիներու Տէր ըլ Սուլթան վանքը, ուր տակաւիմ կը գտնուին հաշակիրներու կողմէ կառուցուած Ս. Յարութեան կրօնաւորներու վանքի մնացորդները (վանքիմ հարաւակողմը):

Հայապատկան «Համդերձից Բաժամմամ» մատուռի կիսաբոլոր միջի լայնքն է 4,5 մէթր, խորքը 4.5 մէթր, բարձրութիւնը մօտ 10 մէթր: Նիշը ունի մեծագիր երեք գեղեցիկ պատուհաններ, որոնք այժմ փակուած են ամոր համար որ ամոց ետիմ ժամանակի ըմբացքիմ կառուցուած են Եթովպական Տէր ըլ Սուլթանի վանքի խուցերը:

Այս մատուռիմ հետ Հայկական սեփականութեան մաս կը կազմէ ման ամոր կից Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ մուտքի ճակատը իր վերմամաս կամարակապը մինչեւ առաստաղը միջամցքիմ: Այս կամարակապիմ մէջտեղ կը գտնուի խոշոր փակ պատուհան մը, որում ետեւ կը գտնուին դարձեալ Եթովպական վանքի խուցերը:

Վերոյիշեալ երեք միջերում, այսինքն «Փուշ պսակի» «Համդերձից Բաժամմամ» եւ «Ս. Ղուսկիսմոսի», իմջպէս ման Ս. Լուսաւորիչի մուտքի դրամ եւ 12րդ դարու Ս. Յարութեան փակուած դրամ առաջամասիմ մէջ գտնուող միջամցքիմ սեփականութիւնը եւս կը կը բաժնուի Հայոց եւ Յունաց միջեւ: Այսպէս, Համդերձից Բաժամմամ մատուռի եւ Ս. Լուսաւորիչի մուտքի դրամ առջեւ գտնուող միջամցքի մասը Հայկական սեփականութիւնն է, իսկ մնացեալը Յունական:

Միջամցքիմ Հայկական բաժնիմ մէջ Հայեր ունիմ ուր կամթեղներ կախուած առաստաղի կեդրոնիմ յերկարութեան հաստատուած շղթայէ մը, իսկ Ս. Լուսաւորիչի դրամ վերեւ ուրիշ երեք կամթեղներ՝ կախուած առաստաղէն:

Իսկ միջամցքի իրենց մասիմ մէջ, Յոյներ ունիմ ուր կամթեղներ կախուած վերոյիշեալ մոյմ շղթայէն, որ կ'ըմբամայ միջամցքի ամբողջ երկարութեան թէ Հայկական եւ թէ Յունական բաժնիմներում մէջ: Իսկ շղթայիմ Հայապատկան մասը տարբեր գոյնով եւ Յունականը տարբեր գոյնով ներկուած են:

Միջամցքի հայկական բաժնի սահմանները կը սահմանաւորուին այսպէս .-

ա .- Սալայատակը որ ի լայնութեան կ'երկարի Ս. Լուսաւորիչի դռնէն եւ Համդերձից Բաժամմամ մատուռէն դէպի համդիպակաց Յունաց Բաթուխրոնի պատը ամբողջութեամբ Հայապատկան է, ամենօրեայ մաքրութիւնն ալ կը կատարուի մեր կողմէ: Իսկ համդիպակաց Յունաց Բաթուխրոնի պատը, իր ներսի եւ դուրսի երեսներով Յունական է:

Նոյն սալայատակը յերկարութեան կը սահմանաւորուի այսպէս .-

Հիւսիսային կողմէն, Համդերձից Բաժամմամ մատուռիմ աջակողմը, կամ հիւսիսակողմը գտնուող կիսասիւնի խարիսխիմ վրայ փորագրուած կայ 8 սմ. բարձրութեամբ գծիկ մը որ կը ճշդէ Հայոց եւ Յունաց սահմանները միջամցքիմ մէջ հիւսիսային կողմէն, միջամցքիմ գետնիմ վրայ քաշուած ուղիղ ամկիւն երեսակայական գիծով մը դէպի համդիպակաց Յունաց Բաթուխրոնի միջիմ պատը:

Իսկ ի բարձրութեան հիւսիսային կողմէն Հայոց եւ Յունաց սահմանները կը գտնորոշուին այսպէս .- վերոյիշեալ կիսասիւնիմ խարիսխիմ վրայ փորագրուած գիծէն ուղիղ դէպի վերքաշուած երեսակայական գիծով մը կիսասիւնիմ կէտը Հայկական է, մնացեալ կէտը Յունական: Իսկ այս կիսասիւնիմ վերեւ առաստաղի կամարը կէտը հայկական է, կէտը Յունական, մինչեւ առաստաղի կեդրոնը գտնուող կամթեղներու շղթան: Շղթայէն ամդիմ մինչեւ Յունաց Բաթուխրոնի խորանի միջիմ պատիմ հակող դարձող կամարիմ մնացեալ կէտը Յունական է:

Կիսաբոլոր միջամցքիմ հարաւ արեւմտեան կողմը Հայոց եւ Յունաց սահմանները կը ճշգրտորոշուին այսպէս .-

Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ դրամ ձախակողմը գտնուող կիսասիւնիմ խարիսխիմ մէջտեղ փորագրուած 10 սմ գծիկէն դէպի ձախ «Փուշ պսակի» մատուռիմ կողմը Յունական է, գիծիմ աջակողմը դէպի Ս. Լուսաւորիչի դռնիմ կողմը Հայկական է: Վերոյիշեալ այս գծիկէն մինչեւ կիսասիւնիմ սիւնագլուխիմ աւարտը, դէպի վեր քաշուած երեսակայական ուղիղ գիծով մը կիսասիւնիմ կէտը Հայկական է, կէտը Յունական: Կիսասիւնի սիւնագլուխէն վեր առաստաղիմ վրայ քաշուած երեսակայական գիծով մը, Հայոց եւ Յունաց սահմանները կը ճշգրտորոշուին այսպէս .-

Այդ երեսակայական գիծը կը սկսի սիւնագլուխի ուղիղ կեդրոնէն եւ կ'երկարի միմչեւ առաստաղի կեդրոնը այն օղակը, որ կը գտնուի առաստաղի կեդրոնիմ (յերկարութեան) կախուած Յունաց «Փուշ պսակի» մատուռի առջեւ գտնուող Յունական երեք կամթեղներու շարքիմ վերջաւորութեան եւ ամկէ ասդիմ Հայոց 8 կամթեղներու շարքիմ սկզբնաւորութեան միջեւ իմկող միջոցիմ կեդրոնը գտնուող օղակը, որում մէջէն կ'անցնի կամթեղներու շղթան առաստաղիմ վրայ:

Յերկարութեամբ միջամցնիմ Հայկական բաժնի առաստաղիմ սեփականութիւնը Հայոց եւ Յունաց միջեւ կը բաժնուի այսպէս .-

Առաստաղի կեդրոնիմ յերկարութեամբ կայ, առաստաղի կեդրոնիմ կպած Հայապատկան երկաթեայ շղթամ, որմէ կախուած եմ միջամցնի Հայկական 8 կամթեղմները, մոյմ շղթայնմ դէպի Համդերծից Բաժամմամ մատուռ եւ Ս. Լուսաւորչի դրամ կողմը իմկող առաստաղի բաժնիմ Հայկական է, իսկ մնացեալ կէս առաստաղը - Յունաց Քաթոլիքոնի խորամի միշիմ պատիմ կողմը - Յունական է:

Վերոյիշեալ կեդրոնի շղթայիմ, Յունապատկան «Փուշ պսակի» սահմանիմ մէջ իմկող մասը Յունական է եւ մերկուած է տարբեր գոյնով (մոխրագոյն): Իսկ Ս. Լուսաւորչի դրամ եւ «Համդերծից Բաժամմամ» մասիմ մէջ իմկող մասը Հայկական է եւ մերկուած քրէմ:

Համդերծից Բաժամմամ մատուռ-միշի եւ Լուսաւորչի մուտքի դրամ եւ ամոնց առջեւ գտնուող միջամցնիմ Հայապատկան մասերում վերամորոգութիւնը տեղի ունեցաւ մեր վեր-մատան երկրորդ Գողգոթայի եւ Ուշաթափամ տեղւոյմ մորոգութիւններում հետ համբմթաց 1965-1968 տարիներում եւ բացի Ս. Սեղամի մարմարեայ կաթողիկէ խաչկալէմ բում կառոյցիմ մորոգութիւնը վերջացաւ 1968 Յուլիս 25-իմ:

Այս առթիւ վար առնուեցամ պատերու ծեփերը եւ բացուեցամ կառոյցիմ մաքուր քարէ պատերը, մորոգութեամբ բոլոր փնացած հիմնած քարերը, միշի մէջքիմ գտնուող քանդակա-զարդ գոտիիմ եւ գոցուած պատուհաններու կողմերը գտնուող սիւնազուխներու փնացած մասերը ամբողջացամ մորերով: Վերամորոգութեամբ երկու արձանագրութիւններ, փորագրուեցամ Ս. Սեղամի ձախակողմը միշի պատիմ, փակուած պատուհանիմ տակը, ինչպէս մաւս ամկէ բաւական վեր քօրմիշիմ տակը:

1969-1970 կառուցուեցաւ մաւս Ս. Սեղամիմ կաթողիկէ մարմարեայ խաչկալը, որում վրայ փորագրուեցաւ մեր եկեղեցւոյ Սրբազամ Հարականներն հետեւեալը:

«Վերմակամքմ զարիւրեալ տեսիմ զՏէրնմ մերկացեալ եւ ըզհամդերծսըմ բաժանեալ պատմունքանիմ վիճակս արկեալ »:

Ս. Սեղամիմ առաջամասիմ վրայ քանդակուեցաւ խաչելութեամ խորհուրդիմ հետ կապ ունեցող Հայկական հմօրեայ յուշարձան մը, Հայաստանի Ս. Գեղարդավանքը, իր շրջակայ լեռներով եւ Ս. Գեղարդիմ մամմահամութիւնը: Ս. Սեղամիմ կաթողիկէ խաչկալի գծագրութիւն-ծրագիրը պատրաստուեցաւ մարտարապետ Տիրամ Ոսկերիշեամի կողմէմ:

Համդերծից Բաժամմամ մատուռի միշի մուտքիմ գտնուող յումական իրօմստասի ձեւով 1810իմ շիմուած քարեղէն ամնաշակ կամարակապը բոլորովիմ վերցուեցաւ եւ ամոր փոխա-րէմ զետեղուեցաւ Հայկական խաչազարդ գծագրութեամբ կղպմքաւոր մաղ մը, հետեւեալ Հայաստառ արձանագրութեամբ, «Բաժամնցիմ զհամդերծս իմ ի մէջ իւրեանց եւ ի վերայ պատմունքանի իմայ վիճակս արկամէիմ» Մատթ Իէ 35:

Ս. Սեղամիմ աջակողմը միշիմ պատիմ վրայ գտնուող պահարանիմ դուռը եւ շրջանակը փոխանակուեցամ մորով մը, շիմուած ըմկոյզ փայտէ եւ դրամ արտաքիմ երեսիմ փորագրուած Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի զաւիթիմ խաչքարերն միոյմ մամմահամութիւնը:

Թ՛ Համդերծից Բաժամմամ մատուռի 6 կամթեղմները, թէ՛ Ս. Լուսաւորչի դրամ վերեւ գտնուող 3 կամթեղմները եւ թէ միջամցնիմ Հայկական Բաժնի 8 կամթեղմները ելեկտրակա-մացամ եւ ելեքտրական հոսամը կապուեցաւ Ս. Լուսաւորիշ եկեղեցւոյ ելեկտրական կեդրոնիմ:

Համդերծից Բաժամմամ մատուռիմ հետ վերամորոգութեամ մաւս ամոր յարակից Ս. Լուսաւորիշ եկեղեցւոյ դրամ արտաքիմ երեսը եւ ամոր վերեւ գտնուող բարձր կամարա-կապը, իսկ Ս. Լուսաւորիշ եկեղեցւոյ դրամ վերեւ գտնուող քարիմ վրայ փորագրուեցաւ «Ս. Լուսաւորիշ եկեղեցի Հայոց» Հայաստառ արձանագրութիւնը:

Վերամորոգութեամ մաւս Համդերծից Բաժամմամ մատուռի եւ Ս. Լուսաւորչի դրամ առջեւ գտնուող միջամցնի (Ambulatory) առաստաղիմ Հայապատկան մասը եւ որում սահ-մանները ճշդած էիմք քիշ առաջ:

Մեր կողմէ վերամորոգութեամ մաւս "Համդերծից Բաժամմամ" մատուռի մոր առաջամասի միջամցնի (Ambulatory) հայապատկան մասերում արտաքիմ տամիքը: Եւ որովհետեւ այս տամիքը կը գտնուի Յոյներու վերահսկողութեամ տակ, այդ իսկ պատմաաւ տամիքի սալա-յատակի քարերը իրնց տեղերէմ համուեցամ եւ յետ մորոգութեամ իրնց տեղերը վերադե-տեղուեցամ Յոյներու կողմէ:

Իսկ մնմք վերամորոգութեամք առաստաղի ամբողջ մերքիմ թամբութիւնը որ կը գտնուի այդ սալալատակի քարերում տակ: Ապահովելու համար առաստաղը ձմեռնայիմ ամձրեալու-րերում մերթափամցումէմ, ճիշդ սալալատակի քարերում տակ, կուպրի եւ կպրապատ ամջրա-թափամց լաթի խաւ մըմ ալ թափուեցաւ մեր կողմէմ, մեր աշխատաւորներով եւ մեր ծախ-քով:

Տամիքի վերամորոգութեամք Հայկական սահմանները ճշտորոշութեամ միջամցնի Հայ եւ Յոյմ սեփականութեամք բաժամմամ մերքիմ սահմանագիծերում համաձայն: Համդերծից Բաժամմամ մատուռի միշիմ տամիքը ամբողջութեամբ վերամորոգութեամ դարձեալ մեր կող-մէ, իսկ այս մասիմ եւս արտաքիմ սալքարերը վերցուեցամ եւ վերագետեղուեցամ Յունաց կողմէ: